

IDIOMALARNI INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDAGI
MUAMMOLAR

Amriddinova Sitabonu Azamat qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

Samarqand viloyati musiqali drama teatrida ishlayman

Ingliz tili 771807764

Ilmiy rahbar: Zubaydova Nilufar Ne'matullayevna

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 16.02.2026

Revised: 17.02.2026

Accepted: 18.02.2026

KALIT SO'ZLAR:

idioma, frazeologizm,
tarjima muammolari,
ekvivalentlik, madaniy
moslik, kontekst,
pragmatika, semantika

Mazkur maqolada ingliz tilidagi idiomalarni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan lingvistik, semantik, pragmatik va madaniy muammolar tahlil qilinadi. Idiomalar milliy tafakkur, tarixiy tajriba va madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgani sababli ularni so'zma-so'z tarjima qilish ko'pincha ma'no yo'qolishiga yoki noto'g'ri talqinga olib keladi. Tadqiqotda ekvivalentlik, funksional moslik, kontekstual talqin va madaniy adaptatsiya masalalari yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy tarjimashunoslik yondashuvlari asosida idiomalarni tarjima qilish strategiyalari ko'rib chiqiladi va amaliy tavsiyalar beriladi.

Kirish

Zamonaviy globallashuv jarayonida tillararo muloqotning kengayishi tarjima faoliyatining ahamiyatini yanada oshirdi. Ayniqsa, badiiy adabiyot, ommaviy axborot vositalari, diplomatik nutq va internet kommunikatsiyasida idiomalar keng qo'llaniladi. Idiomalar tilning milliy xususiyatini, xalqning mentalitetini va tarixiy tajribasini o'zida mujassam etadi. Shu sababli ularni boshqa tilga tarjima qilish oddiy leksik birliklarni tarjima qilishdan ancha murakkab jarayondir. Ingliz tilidagi "break the ice", "spill the

beans”, “once in a blue moon” kabi iboralar bevosita tarjima qilinganda o‘zbek tilida mantiqiy yoki stilistik jihatdan mos kelmasligi mumkin.

Tarjimashunoslikda idiomalarni tarjima qilish masalasi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Ekvivalentlik nazariyasi asoschilaridan biri bo‘lgan E. Nayda tarjimada ma‘no va ta‘sirning saqlanishini muhim deb hisoblaydi. P. Nyumark esa semantik va kommunikativ tarjima o‘rtasidagi farqni ta‘kidlab, idiomalarni tarjima qilishda kontekstga asoslanish zarurligini qayd etadi. Mona Beyker idiomalar tarjimasida to‘rt asosiy strategiyani ko‘rsatadi: to‘liq ekvivalent topish, qisman mos variantni tanlash, parafraz qilish va tushirib qoldirish. Ushbu nazariy qarashlar ingliz va o‘zbek tillari materialida ham dolzarb hisoblanadi. Idiomalarning tarjimasida asosiy murakkablik ularning ko‘chma ma‘noga egaligi va tarkibiy qismlari umumiy ma‘noni bevosita ifodalamasligi bilan bog‘liq. Frazologik birliklar ko‘pincha semantik jihatdan butun holda idrok etiladi va ularning ma‘nosi komponentlarning lug‘aviy ma‘nosidan kelib chiqmaydi. Shu sababli ingliz tilidagi idiomani o‘zbek tiliga tarjima qilishda avvalo uning konseptual mazmunini aniqlash zarur.

Idiomalarni tarjima qilishda ekvivalentlik masalasi markaziy o‘rin tutadi. To‘liq ekvivalent mavjud bo‘lgan holatlarda tarjima jarayoni nisbatan oson kechadi, chunki ikki tilda ham ma‘no va stilistik bo‘yoq mos keladi. Biroq ko‘plab hollarda to‘liq ekvivalent topilmaydi. Bunday vaziyatda tarjimon qisman mos variantni tanlaydi yoki ma‘noni izohlovchi parafraz usulidan foydalanadi. Ayrim hollarda esa idiomaning funksional vazifasi saqlangan holda milliy madaniyatga mos boshqa obraz bilan almashtiriladi. Bu usul adaptatsiya deb ataladi va u tarjima matnining tabiiyligini ta‘minlaydi.

Madaniy omil idiomalar tarjimasida eng muhim jihatlardan biridir. Ba‘zi inglizcha idiomalar diniy matnlar, antik mifologiya yoki tarixiy an‘analarga borib taqaladi. Agar ushbu manbalar o‘zbek o‘quvchisiga notanish bo‘lsa, tarjimada qo‘shimcha izoh berish yoki madaniy mos variant tanlash zarurati tug‘iladi. Aks holda ma‘no to‘liq ochilmaydi. Shu bilan birga, o‘zbek tilida mavjud diniy va milliy realiyalarni ingliz tiliga tarjima qilishda ham xuddi shunday muammolar yuzaga keladi. Demak, jarayon ikki yo‘nalishda ham murakkabdir.

Zamonaviy tarjima amaliyotida korpus lingvistikasi va parallel matnlar tahlili idiomalarni to‘g‘ri talqin qilishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Elektron lug‘atlar va frazeologik bazalar tarjimonga yordam beradi, biroq ular har doim ham kontekstni to‘liq hisobga olmaydi. Shuning uchun tarjimon tanqidiy fikrlash, lingvokulturologik bilim va amaliy tajribaga tayanishi lozim. Ayniqsa, badiiy tarjimada idiomalar matnning estetik

qiymatini belgilovchi asosiy vositalardan biri bo'lib, ularni muvaffaqiyatli tarjima qilish asarning ruhini saqlab qolishga xizmat qiladi. Shuningdek, idiomalarni tarjima qilish jarayonida interferensiya hodisasi ham kuzatiladi. Tarjimon ba'zan ona tilidagi frazeologik modelni ikkinchi tilga ko'chirib qo'yadi, natijada sun'iy yoki g'alati ibora yuzaga keladi. Bu esa tarjima sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun tarjima jarayonida ikki tilning frazeologik tizimini qiyosiy o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, idiomalarni ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish ko'p bosqichli va ijodiy jarayon bo'lib, u semantik aniqlik, pragmatik moslik, madaniy kompetensiya va stilistik sezgirlikni talab qiladi. Tarjimon har bir idiomani alohida birlik sifatida emas, balki matn va madaniyat tizimining bir qismi sifatida ko'rib chiqishi lozim. Ana shundagina tarjima tabiiy, mazmunan to'liq va kommunikativ jihatdan samarali bo'ladi. Idiomalarni tarjima qilish jarayonida muhim masalalardan yana biri ularning struktur-semantik yaxlitligidir. Frazeologik birliklar ko'pincha sintaktik jihatdan erkin birikmaga o'xshasa-da, semantik jihatdan ajralmas butunlikni tashkil etadi. Tarjimon agar idiomaning tarkibiy qismlarini alohida-alohida tarjima qilsa, birlikning frazeologik xususiyati yo'qoladi. Shu sababli tarjimada avvalo birlikning frazeologik maqomini aniqlash zarur. Ba'zan ingliz tilidagi ibora tashqi ko'rinishda oddiy so'z birikmasi bo'lib tuyuladi, ammo kontekstda u idiomatik ma'no kasb etadi. Bu holat tarjimon uchun qo'shimcha murakkablik tug'diradi, chunki u kontekstual tahlil asosida qaror qabul qilishi kerak bo'ladi.

Idiomalar tarjimasida funksional uslub masalasi ham dolzarbdir. Badiiy matnda qo'llanilgan obrazli idioma ilmiy yoki rasmiy uslubga xos bo'lgan neytral ifoda bilan almashtirilsa, muallifning individual uslubi va matnning estetik qiymati pasayadi. Aksincha, rasmiy nutqda qo'llangan barqaror iborani haddan tashqari obrazli variant bilan berish ham uslubiy nomutanosiblikka olib keladi. Demak, tarjimon idiomaning uslubiy vazifasini aniqlab, unga mos ekvivalent tanlashi lozim.

Lingvokulturologik nuqtai nazardan idiomalar milliy ongning mahsuli hisoblanadi. Har bir xalqning dunyoqarashi, qadriyatlar va tarixiy tajribasi uning tilida o'z aksini topadi. Ingliz tilida keng qo'llaniladigan sport, dengizchilik yoki biznes bilan bog'liq iboralar ushbu madaniy tajribaning natijasidir. O'zbek tilida esa ko'plab frazeologizmlar dehqonchilik, oila, mehmondo'stlik va axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq. Shu bois ba'zi idiomalar to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega emas va tarjimada milliy moslashtirish zarur bo'ladi. Bu jarayon nafaqat lingvistik, balki madaniy interpretatsiyani ham talab qiladi.

Psixolingvistik jihatdan qaralganda, idiomalarni tushunish va tarjima qilish jarayoni murakkab kognitiv operatsiyalarni o'z ichiga oladi. Tarjimon bir vaqtning o'zida ma'noni anglaydi, kontekstni tahlil qiladi va mos ifodani tanlaydi. Agar tarjimon idiomaning obrazli asosini to'liq anglamasa, noto'g'ri interpretatsiya yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun professional tarjimonda yuqori darajadagi til kompetensiyasi bilan birga keng dunyoqarash va madaniy savodxonlik ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Idiomalarni tarjima qilishda transformatsion usullar ham qo'llaniladi. Grammatik o'zgarish, leksik almashtirish, kengaytirish yoki qisqartirish kabi usullar yordamida ma'no saqlanadi. Masalan, ingliz tilidagi qisqa, ixcham idiomalar o'zbek tilida kengroq izoh orqali ifodalanishi mumkin. Aksincha, ba'zi hollarda uzun ibora o'zbek tilidagi bir so'zli frazeologizm bilan berilishi mumkin. Bu esa tarjimaning tabiiylikini ta'minlaydi.

Shuningdek, zamonaviy mediamatnlr va internet diskursida yangi idiomalar va sleng birliklar tez-tez paydo bo'lmoqda. Ularni tarjima qilish yanada murakkabdir, chunki ular ko'pincha vaqtinchalik yoki tor doiradagi madaniy kontekstga ega bo'ladi. Bunday hollarda tarjimon kreativ yondashuvni qo'llashi, kerak bo'lsa, izohli tarjimadan foydalanishi lozim. Aks holda auditoriya ma'noni to'liq anglamasligi mumkin.

Tarjima jarayonida etik masala ham yuzaga keladi. Ayrim idiomalar madaniy yoki diniy jihatdan sezgir mazmunga ega bo'lishi mumkin. Ularni tarjima qilishda auditoriyaning mentaliteti va qadriyatlarini inobatga olish zarur. Bu ayniqsa ommaviy axborot vositalari va adabiy tarjimada dolzarbdir.

Umuman olganda, idiomalarni ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish ko'p qirrali ilmiy-amaliy muammo bo'lib, u lingvistika, madaniyatshunoslik, pragmatika va tarjimashunoslikning kesishgan nuqtasida joylashgan. Muvaffaqiyatli tarjima uchun tarjimon til tizimini chuqur bilishi, frazeologik birliklarning konseptual asosini anglay olishi va madaniy moslikni ta'minlashi zarur. Ana shundagina tarjima nafaqat ma'noni, balki matnning ruhiy va estetik ta'sirini ham saqlab qoladi. Idiomalarni tarjima qilishda yana bir muhim jihat intertekstual bog'liqlik bilan aloqador. Ko'plab inglizcha idiomalar adabiy asarlar, diniy matnlar yoki tarixiy shaxslar nutqidan kelib chiqqan bo'ladi. Agar tarjimon ushbu intertekstual manbani bilmasa, iboraning asl ma'nosi va stilistik qiymati yo'qolishi mumkin. Masalan, Injil yoki Shekspir asarlaridan olingan iboralar ingliz tilida keng qo'llaniladi va ularning madaniy yuki kuchli. O'zbek tiliga tarjima qilishda esa bunday iboralar ba'zan neytrallashtiriladi yoki umumiy ma'no bilan almashtiriladi. Natijada

matnning tarixiy va madaniy qatlamlari qisqaradi. Shuning uchun tarjimon manba matnning intertekstual asosini aniqlab, imkon qadar uni saqlashga intilishi lozim.

Frazeologik birliklarning ko'pma'noliligi ham muhim muammolardan biridir. Ayrim idiomalar turli kontekstlarda turlicha ma'no kasb etadi. Ingliz tilidagi ba'zi iboralar kinoyaviy, hazil yoki salbiy baho ifodalashi mumkin. Agar tarjimon faqat asosiy lug'aviy ma'noga tayansa, pragmatik noto'g'rilik yuzaga keladi. Shu sababli tarjimada kontekstual tahlil birlamchi ahamiyatga ega. Har bir idiomaning qo'llanish vaziyati, nutq subyektivi va auditoriya xususiyatlari hisobga olinishi zarur.

Idiomalarni tarjima qilish jarayonida stilistik kompensatsiya usuli ham qo'llaniladi. Ba'zi hollarda asl matndagi obrazli ifodani aynan o'sha joyda berish imkoni bo'lmaydi. Shunda tarjimon matnning boshqa qismida obrazlilikni kuchaytirish orqali umumiy stilistik ta'sirni saqlab qoladi. Bu usul ayniqsa badiiy tarjimada muhimdir, chunki asarning estetik qimmati ko'p jihatdan frazeologik vositalarga bog'liq bo'ladi.

Lingvistik tipologiya nuqtai nazaridan ingliz va o'zbek tillarining grammatik tuzilishi ham tarjima jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Ingliz tilida idiomalar ko'pincha fe'l markazli konstruktsiyalar asosida quriladi, o'zbek tilida esa otlashgan yoki ravishlashgan shakllar ko'proq uchraydi. Bu struktur farq tarjimada sintaktik transformatsiyani talab qiladi. Tarjimon ba'zan gap tuzilishini to'liq o'zgartirib, idiomaning funksional ma'nosini saqlaydi. Bu jarayon grammatik moslashuv deb qaraladi.

Zamonaviy tarjimashunoslikda diskursiv yondashuv ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Idioma alohida birlik sifatida emas, balki matn diskursining bir qismi sifatida ko'riladi. Uning vazifasi matnning umumiy g'oyasini, muallif pozitsiyasini yoki kommunikativ strategiyasini ifodalashdan iborat bo'lishi mumkin. Masalan, siyosiy nutqda qo'llanilgan idiomalar auditoriyani ruhlantirish yoki muayyan fikrga ishonitirish vazifasini bajaradi. Bunday hollarda tarjimon iboraning diskursiv funksiyasini saqlashi zarur.

Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lgani sababli ularning frazeologik tizimi ham sezilarli darajada farq qiladi. Ingliz tilida ko'plab idiomalar tarixiy voqealar, diniy manbalar yoki dengizchilik an'analari bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek tilidagi iboralar ko'proq xalq og'zaki ijodi, turmush tarzi va milliy qadriyatlarga tayangan. Natijada, tarjima jarayonida madaniy tafovutlar muhim to'siq bo'lib xizmat qiladi. Masalan, ingliz tilidagi ayrim iboralar individualistik madaniyatni aks ettirsa, o'zbek tilidagi ko'plab frazeologizmlar jamoaviylik ruhini ifodalaydi.

Zamonaviy tarjima amaliyotida idiomalarni tarjima qilishda bir necha muammolar kuzatiladi. Birinchidan, semantik nomuvofiqlik muammosi mavjud bo'lib, bunda iboraning asl ma'nosi to'liq ifodalanmaydi. Ikkinchidan, pragmatik moslik muammosi yuzaga keladi, ya'ni iboraning nutqdagi ta'siri va emotsional bo'yoqdorligi saqlanmaydi. Uchinchidan, stilistik muvofiqlik masalasi paydo bo'ladi, chunki idiomalar ko'pincha badiiy yoki og'zaki uslubga xos bo'ladi. To'rtinchidan, milliy-madaniy realiyalar bilan bog'liq iboralar tarjimasida adaptatsiya yoki izohli tarjima talab etiladi.

Xulosa

Ingliz tilidagi idiomalarni o'zbek tiliga tarjima qilish murakkab lingvistik va madaniy jarayon bo'lib, u yuqori darajadagi tarjimonlik mahoratini talab qiladi. Idiomalarni muvaffaqiyatli tarjima qilish uchun ekvivalentlikni topish, kontekstni chuqur tahlil qilish, pragmatik va stilistik moslikni saqlash zarur. So'zma-so'z tarjima ko'pincha ma'no buzilishiga olib keladi, shuning uchun funksional va kommunikativ yondashuv ustuvor bo'lishi kerak. Tarjimon milliy-madaniy tafovutlarni hisobga olgan holda, mos strategiyani tanlashi lozim. Zamonaviy tarjima nazariyalari va amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, idiomalar tarjimasida moslashuvchanlik va ijodkorlik muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tili frazeologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 280 b.
2. Hojiev A. O'zbek tilining izohli lug'ati asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 300 b.
3. Safarov Sh. Tarjimashunoslik nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Universitet, 2008. – 312 b.
4. Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 256 b.
5. G'aniyev J. Qiyosiy tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 240 b.
6. Yo'ldoshev B. Matn lingvistikasi va tarjima muammolari. – Toshkent: Tafakkur, 2015. – 198 b.
7. Qosimova M. Ingliz va o'zbek tillarida frazeologik birliklar tarjimasini. – Toshkent: Fan va ta'lim, 2019. – 176 b.